

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Рівненський державний гуманітарний університет
Історико-соціологічний факультет
Кафедра політичних наук

ПАНОРАМА ПОЛІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

НАУКОВИЙ ВІСНИК РДГУ

Випуск 5–6

Рівне – 2011

Панорама політологічних студій : науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. На пошану професора Р. М. Постолювського. – Рівне : РДГУ, 2011. – Вип. 5–6. – 305 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. **Бортніков В. І.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політології Волинського національного університету імені Лесі Українки.
2. **Гон М. М.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету (головний редактор).
3. **Канцелярук Б. І.** – д.політ.н., головний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин.
4. **Киридон А. М.** – д.і.н., професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Київського міжнародного університету.
5. **Круглашов А. М.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича.
6. **Макаренко Є. А.** – д.політ.н., провідний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин.
7. **Постолювський Р. М.** – к.і.н., професор, завідувач кафедри всесвітньої історії, ректор Рівненського державного гуманітарного університету.
8. **Тихомирова Є. Б.** – д.політ.н., професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Волинського національного університету імені Лесі Українки.
9. **Троян С. С.** – д.і.н., професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та країнознавства Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету.
10. **Шеретюк В. М.** – к.і.н., доцент, декан історико-соціологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.
11. **Шугасєва Л. М.** – д.філос.н., професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.
12. **Юськів Б. М.** – д.політ.н., завідувач кафедри міжнародної інформації Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету.

Друкується за рішенням вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету.
Протокол № 9 від 29 квітня 2011 р.

За редакцією д. політ. н., професора М. М. Гона

Науковий вісник «Панорама політологічних студій»
затверджений ВАК України науковим фаховим виданням з політичних наук
(постанова Президії ВАК України від 14 квітня 2010 р. № 1 – 05/3)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №16166-4638 Р

У збірнику вміщені статті з актуальних проблем міжнародних відносин, політичних процесів у країнах Європи та України зокрема, а також дослідження в царинах політичної філософії, етнополітології та етнодержавознавства.

Збірник адресований всім, хто цікавиться політичною наукою.

Адреса редакції:
кафедра політичних наук, Рівненський державний гуманітарний університет,
вул. Остафова, 29, м. Рівне, 33027.

Гон М. М., Черній А. Л.	8	Слово про ювіляра: професору Р. М. Постоловському – 60
----------------------------	----------	---

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Бурдяк В. І.	14	Успіхи та поразки України на шляху до Євросоюзу
Тихомирова Є. Б.	22	Параметри міжнародної миротворчості України
Троян С. С.	29	Україна у системі сучасного транскордонного співробітництва: соціополітичний аналіз
Нагорняк М. М.	40	Окремі аспекти сучасної зовнішньополітичної стратегії ФРН
Кіцила Л. Ю.	47	Підсумки чеського головування в Раді ЄС та їх значення для України
Шумка А. В., Черник П. П.	51	Українсько-російські відносини як політичне протистояння

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ І ПРОЦЕСИ

Ротар Н. Ю.	60	Еволюція змісту електорального протесту в Україні
Алексєнко І. В.	72	Політична активація регіональної ідентичності в умовах глобалізації
Монолатій І. С.	76	Формалізація політичної участі громадян як індикатор інституційних процесів у Габсбурзькій монархії
Шугасва Л. М.	90	Позацерковні православні об'єднання: суспільно-політичний контекст
Марусик К. О.	95	Діяльність апарату ЦК КПРС як відображення корпоративних відносин у політичній системі СРСР
Прокопець Л. С.	102	Зародження парламентаризму та демократія
Климанська Л. Д.	110	Політичні наративи соціальних проблем як основа соціально-політичних проєктів
Оверчук О. В.	116	Використання Інтернету в діяльності протестних рухів в Україні
Хаврук І. А.	122	Конституційний Суд України як елемент системи стримувань і противаг: правовий та політичний аспекти
Круглашов А. А.	127	Особливості дослідження політичного маніпулювання в текстовій інформації
Морарь М. В.	134	Партійна комунікація як умова ефективної політичної діяльності партійних лідерів
Жуковська А. О.	140	Інституційний вимір становлення громадянського суспільства в республіці Болгарія

Семенович А. С.	147	Вплив Європейського Союзу на формування регіонального врядування у країнах-кандидатах
Булига І. І.	153	Релігія і політика: фокус на сучасній Україні
Митко А. М.	158	Інформаційна влада в політичній системі
Корнейко А. О.	163	Спроби удосконалення політичної системи в контексті еволюції радянського тоталітаризму 1950-х – 1960-х рр.
Сойчук Р. Л.	172	Особливості формування політичної культури сучасної молоді
Москальов М. А.	178	Взаємовпливи бізнес-еліт і провідних політиків у сучасній Україні (за матеріалами ділових ЗМІ)
Максимець Б. В.	184	Національно-демократичні сили у виборах Президента України 2009–2010 років
Притуляк С. І.	191	Соціалістичний інтернаціонал: програмові засади діяльності та ідейно-теоретична еволюція в умовах глобального розвитку
Сущенко В. В.	197	Електоральний маркетинг як різновид політичного маркетингу

ПОЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ

Мамонтова Е. В.	204	Символ як феномен і категорія політичної культури у філософській теорії та політичній практиці Античного суспільства
Семенченко Ф. Г.	209	Політичний ідеал як пізнавально-ціннісне відображення дійсності
Климончук В. Й.	216	Свобода як складова українського національного політичного досвіду
Байдич К. В.	222	Теорія Другого модерну в системі ідей У. Бека

ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Коваль І. В.	230	Демократія і міжконфесійні взаємини: українські реалії
Геник М. А.	238	Міжнаціональне примирення у діяльності Українського суспільно-культурного товариства у Польщі
Безкоровайна О. В.	245	Культура міжнаціонального спілкування: роль полікультурної освіти
Каравасв В. С.	252	Взаємозв'язок державотворення та національного становлення
Пивоваров Ю. А.	257	Політичний дискурс президента України Л. Д. Кучми у дихотомії «націоналізм – демократія»
Боднараш Г. В.	261	Пропорційне представництво в Румунії та перетворення партій національних меншин в електоральні політичні партії

Венгринюк Л. Я.	271	Етнічний чинник у політичному процесі: сутність та причини політизації етнічності
-----------------	------------	--

РЕЦЕНЗІЇ

Тихомирова Є. Б., Гон М. М.	277	Джерело політичних знань, мислення і культури
Наумов А. С. Гон М. М.	278	Регіональні аспекти сучасної політики
	282	Інструменталізація пам'яті: погляд стороннього на сучасну українську практику в Галичині
Відомості про авторів	286	
Вимоги до оформлення статей	289	

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ СТРИМУВАНЬ І ПРОТИВАГ: ПРАВОВИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Стаття присвячена аналізу Конституційного Суду України як елемента системи стримувань і противаг. Обґрунтовується поєднання правового та політичного аспектів для дослідження місця Конституційного Суду України в існуючій системі стримувань і противаг зокрема, і в політичній системі України в цілому.

Ключові слова: Конституційний Суд України, система стримувань і противаг.

Хаврук И. А. Конституционный Суд Украины как элемент системы сдерживаний и противовесов: правовой и политической аспекты.

Статья посвящена анализу Конституционного Суда Украины как элемента системы сдерживаний и противовесов. Обосновується поєднання правового і політичного аспектів для дослідження місця Конституційного Суду України в існуючій системі стримувань і противесів в частині, і в політичній системі України в цілому.

Ключевые слова: Конституционный Суд Украины, система сдерживаний и противовесов.

Khavruk I. A. Constitutional Court of Ukraine as element of the system of inhibitions and counterbalances: legal and political aspects

The article is sanctified to the analysis of Constitutional Court of Ukraine as an element in the system of inhibitions and counterbalances. Combination of legal and political aspects is grounded for research of place of Constitutional Court of Ukraine in the existent system of inhibitions and counterbalances in particular, and in the political system of Ukraine on the whole.

Key words: Constitutional Court of Ukraine, the system of inhibitions and counterbalances.

Система стримувань і противаг має визначальний характер в контексті реалізації принципу розподілу державної влади. Наявність ефективного механізму стримувань і противаг є не тільки фундаментальною ознакою демократичного суспільства [1, с. 1], а й необхідною складовою нормального функціонування відповідної політичної системи. Система стримувань і противаг – це сукупність законодавчо закріплених повноважень, засобів, форм, методів, процедур, призначених для забезпечення реалізації принципу розподілу єдиної державної влади, недопущення домінування будь-якої гілки влади і досягнення динамічної стабільності між ними [9, с. 8–10].

Різноманітним аспектам становлення і розвитку системи стримувань і противаг у сучасній українській державі присвячено чимало публікацій Кампо В. М., Копейчикова В. В., Крищенко Л. Т., Мироненка О. М., Силенна Л. М., Тодики Ю. М., Фризького О. Ф., Цвіка М. В. Окреме місце в наукових працях Погорілка В. Ф., Скоморохи В. Є., Шаповала В. М. займає питання місця і ролі в системі стримувань і противаг Конституційного Суду України. Втім, переважна більшість дослідників звертає увагу на правову сторону досліджуваної проблеми, хоча, на нашу думку, сама система стримувань і противаг має два аспекти: правовий і політичний. В правовому – це модель, сконструйована в законодавстві, насамперед Конституції. В політичному аспекті – це фактичний результат розвитку політичної системи та реальна взаємодія вищих органів державної влади між собою. Метою даної статті є поєднання правового та політичного аспектів дослідження Конституційного Суду України як елемента системи стримувань і противаг.

Суб'єктами системи стримувань і противаг за Конституцією України є Верховна Рада, Президент, Кабінет Міністрів, Конституційний Суд і Верховний Суд. Дана система виражається насамперед через повноваження цих органів.

У Конституції України передбачені такі інститути системи «стримувань і противаг»:

- право «вето» Президента на законопроект, прийнятий Верховною Радою;
- імпічмент Президента Верховною Радою, що призводить до його усунення з поста;
- прийняття Верховною Радою резолюції недовіри Кабінету Міністрів, яка має наслідком його відставку;
- участь Верховної Ради у формуванні Конституційного Суду;
- контроль Конституційного Суду за відповідністю Конституції законів та інших правових актів Верховної Ради, Президента, Кабінету Міністрів, Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- парламентський контроль Уповноваженим Верховної Ради з прав людини (омбудсменом) за дотриманням конституційних прав і свобод людини та ін.

У системі стримувань і противаг судова влада характеризується юридичною можливістю впливати на рішення та дії законодавчої та виконавчої гілок влади, «урівноважувати» їх, впливати на поведінку людей, соціальні процеси [10, с. 72].

Отже, роль Конституційного Суду України у системі стримувань і противаг визначається: повноваженнями органів влади (суб'єктів системи стримувань і противаг) щодо Конституційного Суду України, повноваженнями самого Конституційного Суду України та правом суб'єктів системи стримувань і противаг на конституційне подання.

Як правило, в контексті повноважень органів влади найчастіше звертається увага на участь у формуванні складу Конституційного Суду України: Президент, Верховна Рада та з'їзд суддів України призначають/обирають по 6 суддів Конституційного Суду. Крім того, законодавство чітко регламентує причини звільнення з посади та припинення повноважень судді Конституційного Суду [4], закріплюючи незалежність як Конституційного Суду в цілому, так і його суддів зокрема [8].

Слід наголосити, що Конституція України та Закон «Про Конституційний Суд України» не передбачають можливості розпуску або призупинення діяльності Конституційного Суду. Згідно з законодавством України, у разі запровадження воєнного або надзвичайного стану в країні Конституційний Суд продовжує здійснювати свої повноваження. Поряд з цим зауважимо, що, оскільки, згідно статті 153 Конституції України «Порядок організації і діяльності Конституційного Суду України, процедура розгляду ним справ визначаються законом» [6], то фактично можна стверджувати про вплив на Конституційний Суд України суб'єктів законодавчого процесу.

Згідно зі ст. 150 Конституції та Законом «Про Конституційний Суд України» Конституційний Суд наділений широкими повноваженнями. Їх можна поділити на такі різновиди:

- повноваження, пов'язані з вирішенням питань про відповідність Конституції законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- повноваження, пов'язані з офіційним тлумаченням Конституції України та законів України;
- повноваження, пов'язані з розглядом справ про відповідність Конституції України чинних її міжнародних договорів або тих з них, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;
- повноваження, пов'язані з винесенням висновків щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.

Як впливає зі ст. 150 Конституції України, повноваженнями Конституційного Суду також є:

- вирішення спорів про компетенцію (до них відносять спори про компетенцію між парламентом і Президентом, парламентом і урядом, вищими державними органами України і Автономної Республіки Крим та ін.);
- повноваження, що здійснюються з питань скарг на порушення конституційних прав і свобод громадян.

Крім того, оскільки Конституційний Суд не наділений правом самостійної ініціативи щодо здійснення власної компетенції, важливою складовою в контексті місця і ролі Конституційного Суду України в системі стримувань і противаг є наділення суб'єктів системи стримувань і противаг правом на конституційне подання: з питань прийняття рішень Конституційним Судом – Президента України, не менш як сорок п'ять народних депутатів України, Верховний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим та з питань дачі висновків Конституційним Судом України – Президент України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України; не менш як сорок п'ять народних депутатів України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховний Суд України, Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, а також правом на конституційне звернення – громадяни України, іноземці, особи без громадянства та юридичні особи [4].

Закріплена в основному законі, система стримувань і противаг покликана запобігати небезпеці встановлення необмеженої влади однією з гілок влади та створювати механізм співпраці та взаємодії вищих органів державної влади. Втім, дієвість системи проявляється саме в політичному аспекті – фактичному результаті розвитку політичної системи та реальній взаємодії вищих органів державної влади між собою.

Насамперед зауважимо, що Конституційний Суд України не має права розглядати будь-яке питання за власною ініціативою, не наділений правом законодавчої ініціативи, а також захищений від контролю з боку вищих органів державної влади (суб'єктів системи стримувань і противаг). Це дозволяє Суду виконувати *стримувальну* й *обмежувальну* функції щодо останніх, забезпечуючи функціонування механізму влади у визначених конституційних рамках і лише опосередковано впливати на політичні відносини, виступаючи не як учасник політичного процесу, а як охоронець Конституції України і права взагалі [11, с. 12–13].

Втім, робота Суду все ж залежить від політичної дійсності. Саме відсутність політичного тиску є одним із факторів, з яким Володимир Кампо (член Конституційного Суду України з 2006 року) пов'язує збільшення кількості рішень і процесуальних ухвал протягом 2009 р. [3].

Реальністю конституційного правосуддя – саме з огляду на політичний аспект системи стримувань і противаг – стало блокування роботи Конституційного Суду України через гальмування процесу призначення нових суддів. Протягом дев'яти місяців – до 4 серпня 2006 р. (саме тоді 14 нових суддів склали присягу) – Конституційний Суд був недієздатним, що отримало також відповідну оцінку міжнародної спільноти, яка в особі Венеціанської Комісії закликала «органи влади України, а особливо – український парламент, швидко здійснити необхідні кроки для оновлення складу Конституційного Суду України» [5]. Суть проблеми полягала у законодавчій нормі про приведення суддів Конституційного Суду до присяги, згідно з якою його суддя складає присягу на засіданні Верховної Ради, яке проводиться за участі Президента, прем'єр-міністра, голови Верховного Суду, не пізніше як через місяць після призначення суддею Конституційного Суду України (відповідно до ч.3 ст.17 Закону «Про Конституційний Суд України» в редакції від 16 жовтня 1996 р.). Аби ліквідувати надалі можливість блокування роботи Конституційного Суду, 3 серпня 2006 року було внесено зміни до статті 17 Закону «Про Конституційний Суд України».

Відповідно до змін, новопризначені судді повинні скласти присягу у присутності трьох зазначених вище суб'єктів або ж осіб, які виконують їхні повноваження. Втім, не обійшлося без «політичної доцільності»: щоб судді, які вже давно призначені президентом та обрані з'їздом суддів України, могли законно розпочати роботу, було скасовано також норму про обов'язковий місячний термін приведення суддів до присяги, що в свою чергу створило можливість для блокування роботи Конституційного Суду парламентом України через затягування приведення до присяги призначених суддів.

Слід зауважити, що аналіз статистичних даних роботи Конституційного Суду України може бути використаний у контексті оцінки дієвості системи стримувань і противаг. З іншого боку, кількість звернень до Конституційного Суду не повинна розглядатись як визначальний маркер дієвості системи. Слушним є твердження Віктора Скоморохи, Голови Конституційного Суду України у 1999–2002 рр., що «кількість розглянутих Конституційним Судом справ, прийнятих ним підсумкових актів сама по собі, як на мене, не має вирішального значення» [2]. Механізм системи стримувань і противаг, на нашу думку, самим своїм існуванням може унеможливити конфліктні ситуації між органами влади. Тому, відсутність звернень до Конституційного Суду України або ж мала їх кількість цілком реально може бути наслідком дієвості Конституційного Суду в системі стримувань і противаг: суб'єкти системи, реально оцінюючи дієвість її механізму, можуть утримуватись від дій, які можуть призвести до участі в ній Конституційного Суду. Зауважимо, що розглянутий теоретичний приклад може мати місце за умови реального авторитету Конституційного Суду України в суспільстві і політикумі.

Не можна оминути і проблему характеристики питань, що розглядаються Конституційним Судом. Передусім, маємо на увазі їх значення для всієї політичної системи в цілому. Зовсім не применшуючи значення численних рішень і висновків Конституційного Суду щодо, скажімо, закріплення і захисту прав людини (і не тільки), зауважимо визначальне значення Рішення Конституційного Суду України про відміну конституційної реформи 2004 р. [7], яким, фактично, було переформатовано форму правління, що дозволяє говорити про зміни в системі стримувань і противаг.

Повертаючись до системи стримувань і противаг, зауважимо, що можливість громадян звертатись до Конституційного Суду України роблять їх, на нашу думку, суб'єктами цієї системи, якщо не юридично, то політично. Статистика свідчить, що серед звернень громадян значну кількість займають звернення щодо конституційності законів та правових актів Верховної Ради України, актів Президента України та актів Кабінету Міністрів України, які певною мірою стосуються прав громадян. На нашу думку, такі звернення змістовно (по суті) не відрізняються від аналогічних запитів щодо конституційності законів та правових актів стосовно тих же прав громадян з боку Верховної Ради України, Президента України чи Кабінету Міністрів України.

Дієвість Конституційного Суду України як елементу системи стримувань і противаг залежить також і від реалізації його рішень, ефективність якої не є належною «...з причин, які не залежать від Конституційного Суду і знаходяться за межами його повноважень» [2]. Не заглиблюючись у дану проблему, зауважимо, що значна частина рішень Конституційного Суду адресується вищим органам влади і, при умові відсутності чітких параметрів їх конституційної відповідальності, виключно необхідністю постає інститут політичної відповідальності за невиконання чи перешкоджання виконання рішень Конституційного Суду.

Таким чином, при розгляді проблеми в правовому аспекті, окреслюються можливості Конституційного Суду України в системі стримувань і противаг взагалі, тоді як політичний аспект дозволяє прослідкувати реалізацію цих закріплених у законодавстві можливостей в політичній дійсності. Поєднання правового та політичного аспектів дає нам можливість

всєбичного дослїдження мїсця Конституцїйного Суду України в їснуючїй системї стримувань ї протїваг зокрема ї в полїтичній системї України в цїлому. В зв'язку з цїм, цїлком очевидною є потреба подальшого аналізу рїшень ї висновкїв Конституцїйного Суду: їх змїсту та впливу на систему стримувань ї протїваг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Валєвський О. Л. Проблеми побудови дієвого механїзму стримувань ї протїваг у державно-управлїнських вїдносинах [Електронний ресурс] / О. Л. Валєвський // Державне управлїння: теорїя ї практика. – 2008. – №1. – С. 1–8.
2. Скомороха В. За невиконання рїшень Конституцїйного Суду має бути передбачена вїдповїдальнїсть / Скомороха Вїктор [Електронний ресурс] // День. – № 185, 11 жовтня 2002. – Режим доступу:
<http://www.day.kiev.ua/73323>
3. Володимир Кампо: Конституцїйний Суд України на шляху до доктрини реального права [Електронний ресурс] // Український юрист. – 2010. – № 7–8. – Режим доступу:
<http://www.ccu.gov.ua/uk/publish/article/120245?sessionid=0546CFBDAFA3A50399678CA4CC0E1C6>
4. Закон України «Про Конституцїйний Суд України» (Зї змїнами, внесеними згїдно їз законами України вїд 3 серпня 2006 року № 73-V, вїд 4 серпня 2006 року № 79-V, вїд 19 березня 2009 року № 1168-VI, вїд 7 липня 2010 року № 2453–VI, вїд 7 жовтня 2010 року № 2592-VI) [Електронний ресурс] // Конституцїйний Суд України: Офїцїйний веб-сайт. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу журн. :
<http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=10714>
5. Заява Венецїанської Комїсії стосовно призначення суддїв Конституцїйного Суду України. Венецїя, 16 грудня 2005 року. Неофїцїйний переклад [Електронний ресурс] // Закони України: інформацїйно-правовий портал. – Режим доступу до журн. :
http://uazakon.com/documents/date_8p/pg_grcrowd.htm
6. Конституцїя України. (Текст Конституцїї України вїдповїдає тексту, що їснував до внесення змїн Законом «Про внесення змїн до Конституцїї України» N 2222-IV (2222-15) вїд 08.12.2004; їз змїнами, внесеними згїдно їз Законом N 2952-VI (2952-17) вїд 01.02.2011, ВВР, 2011, N 10, ст.68) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: Офїцїйний веб-сайт. – Законодавство України. – Режим доступу:
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>
7. Рїшення Конституцїйного Суду України у справї за конституцїйним поданням 252 народних депутатїв України щодо вїдповїдностї Конституцїї України (конституцїйностї) Закону України «Про внесення змїн до Конституцїї України» вїд 8 грудня 2004 року № 2222–IV (справа про додержання процедури внесення змїн до Конституцїї України) [Електронний ресурс] // Конституцїйний Суд України: Офїцїйний веб-сайт. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу:
<http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/docuent?id=122408>
8. Савенко М. Незалежнїсть суддї Конституцїйного Суду [Текст] / М. Д. Савенко // Вїсник Конституцїйного Суду України. – 2001. – № 1. – С. 75–83.
9. Сїленко Л. М. Конституцїйнї основи системи стримувань ї протїваг як засїб органїзацїї та функцїонування державної влади в Україні [Текст]: автореф. дис. на здобуття канд. юрид. наук. Кїїв, нац. ун-т їм. Т.Шевченка / Л. М. Сїленко. – К., 2000. – 19 с.
10. Скомороха В. Є. Судова незалежнїсть [Текст] / В. Є. Скомороха // Вїсник Конституцїйного Суду України. – 2001. – № 1. – С. 72–75.
11. Тєслєнко М. Взаємозв'язок права ї полїтики в дїяльностї Конституцїйного Суду України [Текст] / М. Тєслєнко // Право України. – 1999. – № 10. – С. 11–13.